

III. FEJEZET.

Vannak-e bűnei a lélek egyházának?

Azok a rövid képek, melyeket a keresztény egyháztörténelemből megmutattunk, a *lélek egyházára* való vonatkozásban, bizonyára rábírhatnak egyeseket, hogy megkívánják ennek az egyháznak közelebből való megismerését is. Az ezt óhajtó azonban útközben találkozhatik olyan körülményekkel, nyílt bűnökkel és titkolt szegyenekkel is, melyek a vallásos élethez vezető utat eltorlaszolják.

Ezek között vannak olyanok, amelyek minden vallás és minden intézmény keretében előfordulhatnak s így az általános emberi gyarlóság rovására írhatók. Vannak azonban olyanok is, amelyek a vallásos élmény lánján való kinövések, és amelyeket talán nem is bűnöknek, hanem elferdüléseknek, korcs kinövéseknek és vadhajításoknak kell tartanunk.

Melyek hát ezek a különleges hajlamok és kísértések, melyek káros kinövésekké válnak s a lelki egyház növekedését akadályozzák? Melyek azok a különleges gyengeségek, vagy erendő bűnök, melyektől a vallásos élménynek leginkább kell félnie? Ezekre a kérdésekre a feleletet úgy kaphatjuk meg, ha a tekintély egyházának hasonló eseteit vizsgáljuk meg. Eltekintve a külső ellenségektől, melyek azok a belső veszedelmek és bűnök, amelyek ellen a tekintély egyháza legerélyesebb anathémáit gyártja?

A feleletet megtaláljuk a tekintély egyházának hivatalos megnyilatkozásaiban. Az a belső veszedelem, amelynek leküzdésére a tekintély egyháza a legtöbb erőt fordítja, a non-conformitás, a hitvallásoknak minden részletükben való elfogadása elleni tiltakozás. Miután már egyszer megállapított egy egyháznak a hitvallása, vagy szavakba foglaltatott a teljes kinyilatkoztatás, akkor legfőbb feladatnak az látszik, hogy ennek a lelki kincsnek

az őrzői csonkítatlanul megőrizték a kezükbe letett igazságot. Az elfogadott dogmához való feltétlen csatlakozás a tanítvánnyá levés legelső feltétele. »Aki üdvözülni akar — mondja az athanázusi hitvallás — mindenekelőtt szükséges, hogy megtartsa a katolikus hitet amely hitet, ha csak valaki egészében és változatlanul meg nem tart, kétségen kívül örök kárhazatra jut«. A niceai hitvallás a tridenti zsinat szerint, »az az alapelv, melyben mindazok, akik Krisztus hitét vallják, szükségszerűleg megegyeznek«. A westminsteri confessio kijelenti, hogy »tetszik az Úrnak, hogy különleges időkben kijelentse magát és hogy azután ezeket írásba tétesse, azok a régi módok azonban, melyeken Isten kijelentette az ő akaratát az ő népének, most már megszűntek«. Ilyenformán kétségnek, vagy épen tagadásnak a bevallása a legnagyobb bűnök közé tartozik. »Hamis tanoktól, eretnekségtől és hitszakadástól ments meg, Uram, minket!« ez az anglikán istentisztelet egyik imája. A bizalom főkéjének bármily kicsiny részét is visszavonni az egyháztól, mely annak létfeleményese és másfelé használni föl, olyan, »mint a tolvajlás, — mondja a tekintély egyházának egyik reprezentánsa, — olyan, mint egy banknak a kirablása, elsajátítása annak, ami nem a miénk.« »Ha a kanonikus könyvekben — jelentette ki egy XVI. századbeli lutheránus vezérférfit — bármi volna található, ami emberi lénytől származik és nem a Szent Lélek ihletésétől, az egész szentírás stabilitása és biztonsága veszélybe jutna, isteni tekintélyének teljessége ieromlanék és a mi egész hitünk bizonytalanná válnék.«^(*)

Ennél a pontnál a legönmegadóbb egyház hívő és a legkeményebb protestáns egyformán megegyeznek. Az Egyházban, vagy a szentírásban megállapított egy végső felebbezési fórum és a hamis tanokat, az eretnekséget és az egyházszakadást ki kell űzni belőlük, akár a papi hierarchia, akár a szentírás paragrafusainak segítségével. A genesis előbbvaló, mint a geologia, az isteni teremtés nem tűri az evolúciót, a Biblia kritikájának pedig meg kell hajolnia az egyház, vagy a Könyv tekintélye előtt. Az intellektuális és tudományos haladás sokszor valóságos hátránynak tűnhetik fel a keresztény vallás szempontjából és a tekintély egyháza esküdt ellenségévé válhatik a *lélek egyházának*.

Amikor az ember szembeállítja ezeket a hiábavaló és eredménytelen vitákat, (melyek még mindig annyi lelkiismeretes hívő legfőbb foglalkozását képezik), azzal a lelki állapittal, melyet a kereszténység lelki hagyományai mozdítanak elő, olyannak tűnik fel az egész, mintha egy sötétben harcolt, elvakult csatából a

lefegyverzés, vagy legalább is a fegyverszünet színterére lépnek át. A lélek egyházának is megvannak a maga bűnei és gyengeségei, de azok egészen más természetűek, mint azok az eretnekségek és hitszakadások, melyek a tekintély egyházának haladását és biztonságát veszélyeztetik. Amint a lélek a test és a hús mögött székel, azonképen a vallásos élmény a saját kifejezési formája alatt rejlik és a külsőleges hitben való megegyezés problémája másodrendűvé válik a lélek benső élete mellett.

A lélek bűnei tehát nem theologiai tévedésekben és rosszszul irányított metafizikában, hanem lelki tévedésekben és erkölcsi hiányokban keresendők. Sok olyan dolog, melyet a tekintély egyháza lényegbe vágónak tartott, másodrendűvé vált már. Az Istenről, Jézusról és az emberi természetről való ellentétes vélemények előreláthatóak; a különböző magyarázatok haladásnak a jelei lehetnek inkább, semmint a hit csökkenésének az egyház és a Biblia inkább tanúvá, semmint forrásaivá válhatnak a tanítvánnyá levésnek. Isten jelenlétének a keresése azonban a lélek egyházának a tanításában határozott és el nem magyarázható parancsolat. A hit nem az elme hozzájárulásában, hanem az akaratnak Isten felé való irányításában kell, hogy tántoríthatatlan legyen. »Hit által járunk« mondta Pál apostol. Azaz, a hit nem a beszédnek, hanem a járásnak az útja. A hitnek az ellentéte nem a hitetlenség, hanem a hit nélküliség. A hit hiánya nem a bizalmatlanság, hanem a hűség hiánya, vagy, amint a zsidókhöz írott levél mondja: »eltávozás az élő Istentől.« A lelki egyház számára a megbocsáthatatlan bűn nem a dogmák elhívésében való pontatlanság, hanem az élet aposztáziája. Látni a világosságot és elfordulni tőle; ismerni a jót és gonosznak nevezni azt — ez Jézus szerint a Szent Lélek elleni bűn, amely, »nem bocsáttatik meg sem ezen a világon, sem azon a másikon, amely eljövend«.

Ha tehát a külsőséges elkötelezésektől a lelki előnyök felé való eme forradalmi átmenet jellemezte a lélek egyházát végig a letűnt századokon; ha a »conformitas«, a hittételekben való egy-nézetűség kevésbé fontos itt, mint »a consecratio«, a nagy célra való neki-szentelődés, ha a dogmák a hit váltakozó divatú ruháinak tekintetnek csupán, — mik azok a bűnök, amelyek megmaradtak, hogy ellenszegüljenek a benső élet folytatásának s arra csábítsák, hogy feláldozza a lelket a betű, a hitet a formáság oltárain?

Az első bűnt így nevezhetnők: »lelki írástudatlanság«. Ezt

a kifejezést azonban nem szabad összetévesztenünk a történelemben, vagy irodalomban való járatlansággal, sem a műveltség hiányával. Egy lelkileg írástudatlan egyén ugyanakkor szorgalmas tanuló, sőt igen alapos készültességű tudós is lehet. Ami nála hiányzik, az csupán a megfelelő felfogó és belátó készség a lelki befolyások és a lelki valóságok iránt. Még az is lehetséges, hogy áldozatos harcra is kész azért a hitért, melyet a szenteknek hajdan kinyilatkoztattak, de nem tudta magáévá tenni azt a hitet magát, mely a szenteket szentekké tette. Lehet, hogy sokat tud a vallásról általában, neki magának azonban nincs vallása. Az ilyen egyén kiváló írástudó lehet a betű birodalmában, de írástudatlan a lélek országában. Annyira el lehet foglalva Isten létének filozófiai és theologiai bizonyítékaival, hogy közben eszébe sem jut saját vallásos életének bizonyosságaival foglalkozni. »Aki jobb szeret kívül állni a vallás határain — mondja Harvey az Otto: »Das Heilige« című könyvének angol fordításához írott előszavában — s részrehajlatlan tárgyilagossággal vizsgálni a világ minden vallását, maga sohasem fog teljesen átérteni e sok közül egyetlen egyet is«. (XV. old.).

A gondolat világosságát, rendszerességét és alaposságát, a a modern hittételek felállításhoz annyira szükséges eme következményeket, — nem a lelki semlegesség, hanem a lelki szimpátia segítségével érjük el. Egy észszerű theologia az őszinte vallásos élmény legnormálisabb produktuma és az intellektuális fejlődés a lelki gyökérzet mélységének bizonyossága. Nem véletlen, hogy a XIX-ik század legképzettebb és legbefolyásosabb theologusa egész rendszerét az Istentől való abszolút függőségen építette fel. Hite nem rendszeréből nőtt ki, hanem, ellenkezőleg, teremtette azt. Cselekedvén az akaratot, a tudomány megismerésére ért el.

A lelki megértésnek ugyanez az előfeltétele válik szembe-tűnővé, amikor a hittételektől a tagadások felé fordulunk. Sok bíráló elme próbálta már a vallásos érzés létezését kiküszöbölni s azt hitte, hogy ellenállhatatlan logikájával az egész keresztény hitrendszert sikerült már lerombolnia, — pedig közben még csak a felfedezéséig sem jutott el annak a pontnak, ahol e hit erőssége rejlik s nem vette észre, hogy az előretolt állások egész seregét foglalhatja el anélkül, hogy maga az erősség, a vár, megadásra kényszerülne tőle. Lefokozni a Bibliát egy orákulum-könyv szintjére, trónfosztásra kényszeríteni az értelmet a theologia nevében, elhinni a lehefent a hit ürügye alatt, vagy,

más oldalról, ignorálni a hit bizonyosságait s azt hinni, hogy tudományosak vagyunk, amikor pedig csak érzéketlenségünk mellett tettünk bizonyosságot, — ezek a lelki írástudatlanság ismertető jelei. S ezt nem lehet másként orvosolni, mint csupán csak az egyén lelki nevelésével.

A lélek egyháza, tehát, megköveteli, hogy tagjai a lelki téreken személyes nevelésben részesüljenek. A vallásos nevelés, mely ma oly sokat hangoztatott szükségességgé vált, felhasználhatja az ismeretközlés és a szemléltetés minden módszerét s a tekintély egyházának minden theologiai és történelmi fegyverét, — legfőbb célja azonban mégis csak az, hogy a vallásos érzést kifejlessze, a hitbeli fogékonyságot felébressze és a lelki életet lehetővé tegye, egy szóval, hogy a lelki írástudatlanságból kiemelje a nevelendőt. Amitől a lélek egyházának legjobban kell félnie, az a lelki élet hanyatlása, a lelki erek érelmeszesedése, a lélek megcsontosodása. A vallásos nevelés, amint neve is mutatja, a vallásban való nevelés kell hogy legyen. Ereje az ihlettség fokától függ. Anyaga nem az Új-testamentum chronológiája és régiségtana, hanem az Új-testamentum hite. Egy egyház énekei sokkal jobban hatnak a gyermeki lélekre, mint hittételei. Jézus egyszerűsége nagyobb befolyást gyakorol, mint a Krisztusról szóló dogmák. A vallásban való nevelés Jézus tanítását követi: »Ha csak meg nem tértek és olyanokká nem lesztek, mint a kis gyermekek, semmiképen sem mehettek be a mennyek országába».

Ha azokat a kátékat tanulmányozzuk, melyek a gyermeknemzedékek egész sorát segítették át a konfirmáció küszöbén, valósággal megdöbbenve vesszük észre, hogy mily keveset foglalkoznak azok a hitbeli fogékonyság ápolásával és mily sokat a dogmák elsorolásával, a hittételek bemagoltatásával, melyeknek nagy részét pedig sem a tanító, sem a tanuló nem érti s melyek, még, ha érthetőek lennének is, semmiképen sem a keresztény jellem kialakítása céljából jöttek létre. »Mit szükséges a kereszténynek hinnie?» — kérdi a heidelbergi káté. »Mindent, amit az evangéliumok megígértek, melyeket a mi katholikus, egyetemes keresztény hitünk tételei summásan tanítanak nekünk». Tehát, kövesd ezeket a »tételeket», amint az apostoli hitvallás előtárja azokat. »Mit kíván tőlünk az Isten, hogy megmenekülhessünk haragjától és átkaitól, melyek bűneink miatt szállnak reánk?» — kérdi a Westminster Chatechizmus, és így felel: »Hogy megmenekülhessünk haragjától és

átkaitól, melyek bűneink miatt szállnak reánk, Isten azt kívánja tőlünk, hogy higgyünk Jézus Krisztusban, bűnbánóak legyünk az étellel szemben, és szorgalmasan használjuk mindazokat a külső eszközöket, melyek által Krisztus közvetíti nekünk az ő megváltása jótéteményét» és ezek a külső eszközök »az ő rendelései, különösen az ige, a szentségek és az imádság». »Mit tettek keresztiszüleid értetted?» — kérdi az anglikán káté. És így felel a tanuló nevében: »Megígérték és megfogadták nevemben, hogy: először ellenállok az ördögnek és minden munkájának, e gonosz világ minden pompájának és hiúságának s a hús minden bűnös élvezetének. Másodszor, hogy hinni fogom a keresztény hit minden tételét. És harmadszor, hogy meg fogom tartani Isten szent akaratát s minden parancsolatát s hogy ugyanezekben fogok járni életem minden napján.» Miért is a káté így folytatja a kérdést: »Mondd el hitednek tételeit». Mire a konfirmáló ifjú elmondja az apostoli hitvallást.

A külsőleges hitben való meggyezésesség fedezékeinek emelésére, míg a megszentelődés fellegvárát őrizetlenül hagyjuk; a vallásos nevelés összezavarása a »tételek» és »külső eszközök» fogalmaival, miközben a keresztény jellemet elhanyagoljuk — mindezek, még, ha a hagyomány és a századok tudománya veszik is védelmükbe, lényegükben véve a lelki írástudatlanság bűnévé válnak s a lélek egyházának a feladata, hogy kiegészítse ezeket a lelki fogékonyság és a vallásos megértés adományaival.

A lelki írástudatlanságnál sokkal bonyolultabb az a másik belső gyengeség, mely a lélek egyházában gyakran előfordul. Ennek a bűnnek a lelki ön-elégségesség nevet adhatjuk. Az Isten-tudatosság és az ő gondviselésének érzete oly felemelővé és tökéletesen kielégítővé magasztosulhat, hogy birtoklója valósággal félrevonul a világtól s mintegy magasabb horizontról, felsőbbbségesen néz a társadalomra. Az a három tanítvány, kik Jézust elkísérték volt a hegyre, szerettek volna mindig ott maradni, Mesterük társaságában, a nagy tömegetől távol, a szabad látóhatár birtokában. A zajos tömeg a hegy lábainál visszataszítólag hatott rájuk emelkedett látomásaik közben. A vallásos élmény gyakran jár hasonló következményekkel s felidézi a lelki ön-elégségesség bűnét. Míg a tekintély egyháza elmarasztalja híveit bűneikben s megtérést kíván tőlük, addig a lélek egyháza visszaadja híveinek a nagyra-hivatottság érzetét s vele a bátorságot, a reménységet és az örömet; ugyanakkor azonban saját

érdemeinek oly felismerésére is vezetheti az egyént, hogy az már a bűnnel határos.

Az »utolsó ítélet«-ről festett néhány középkori képen látni lehet a szentek csoportját elkülönítve a bűnösök csoportjától. A fenséges boldog állapot, melyben a szentek vannak, éles ellentét: kiélezésére ad alkalmat a festőnek, ha a válogatott kínzási módszereket kívánja szemléltetni, melyekben a bűnösök vonaglanak. Amint azonban a szín, glória és ragyogás között magukra a szentekre nézünk, valósággal megdöbbenően hat az az ön-elégült nyugalom, mely e ragyogó alakok arcán előmlik. Mily egykedvűen szemlélik ezek a bűnösök kínlódását. Pihenőre eresztett szárnyakkal, zavartalan nyugalommal, mintha csak mondanák: »Mi vagyunk a boldogok serege és mi tudjuk is ezt. Még az elátkozottak szenvedései sem zavarhatják meg e mennyei örömmünket«.

Az önmegelégedésnek hasonló kísértése fenyegeti a szabadelvű keresztény napsugaras, vidám világfelfogását is néha. Kiszabadult a tekintély béklyói és a régi hitformák korlátai közül: »Hiszek az ember mindig előbbre és feljebb való haladásában«. Arccal a világosság felé, a világmindenség szépsége és jósága diadallal töltik el a lelkét s ő csatlakozik a jólismert derülítő énekhez:

God's in His heaven:
All's right with the World.

(Isten az ő mennyországában székel, minden rendben van a világon.)

Áldott egy hit ez, kiküszöböli a beteges alsóbbrendűségi érzést, megerősíti a jó kedélyt, társadalmi jótékonyság végzésére buzdítja az egyént, — ugyanakkor azonban hiányzik belőle az alázat, a tisztelet, a töredelmesség. A büntudat, mely a kereszténység életében oly nagy szerepet játszott századokon át, gyakran torz jellemeket, nem-őszinte alázkodásokat eredményezett; ugyanakkor azonban megmentette az egyént a másik végletbe, az ön-elégségesség bűnébe való eséstől. Inge dr. valószínűleg a kérdés eleveire tapint, mikor »a büntudat hiányát a szabadelvű keresztények főbűnéül« emlegeti.⁽¹⁾ A tudatosan észszerű és igazságos élet abba a kísértésbe esik, hogy elmondja a farizeussal: »Isten, hálaát adok néked, hogy nem vagyok olyan, mint egyéb emberek, ragadozók, hamisak, paráznák«. (Luk. XVIII. 11.); de Isten még mindig azt a másik imádságot hallgatja meg inkább, mely mélységes alázattal szól eképen: »Isten, légy irgal-

mas nékem, bűnösnek«. (Luk. XVIII. 18.). Megmarad tehát a lélek egyházának az a feladat is, hogy u. i. a modern világot olyan szabadságra vezesse, mely ugyanakkor tisztelettel teljes, és olyan reménységekben erősítse meg, melyben az alázat is benne foglaltatik.

Az emancipált és béklyóit levetett szabadelvű kereszténység, továbbá, a lelki *nemtörődömség* bűnébe is eshetik. Isten kegyelme oly könnyen elérhető, a világmindenség olyan jóakaratúnak tűnik fel, Isten, maga, oly közel van az emberekhez, hogy a hit útja ezekhez a végső valóságokhoz túlkönnyűvé válik s az elérésükre fordított akarat lényegesen csökken. Az a vallás, melyet ilyen könnyen adnak, bizonyos *nem-törődöm* fogadtatásban részesül rendszeren, hiszen a leglustább kéznek is csak ki kell nyílnia, hogy az egész a tenyerébe hulljon.

A szabadelvű keresztény nyugodt és zavartalan kegyessége számára aztán a bűnbánó lelkek küzködései túlzottaknak kell, hogy feltűnjenek, hiszen a mennyország elnyerése az ő számára Istennek olyan ajándéka, melyet még csak kérnie sem kell s mégis az övé lesz. A »vallás megszerzése«, némely protestáns hitforma számára a lelkiismereti furdalás és a bűnbánat tragikus élményein át történik, miközben valósággal birkóznak Isten küldöttével s nem eresztik el, míg csak meg nem áldja őket. A *lélek egyháza*, viszont, nem kíván ily megrázó élményeket. Itt a vallás normális élmény, nő, mint maga a természet, csirától az első levélig, hogy végül kiteljesedjék a kalász. A *lélek egyháza* ezt az egészséges és nyugodt felfogást ápolja hagyományaként és azok, kik a tekintély egyházának áldozaraitól és hittételeitől menekültek ide, úgy tekintenek vissza elhagyott vallásos életükre, mint valami érzelmi lidércnyomásra, melytől szinte megváltás volt szabadulni!

Ennek a nyugodt biztonság érzésnek azonban megvannak a maga veszélyei. A vallásos élményről alkotott legsúlyosabb tévedések közé tartozik, ugyanis, az a vélekedés, hogy annak megszerzése valami nagyon könnyű dolog s hogy el lehet felejtetni azt az apostoli intést, mely szerint súlyos megpróbáltatásokat kell elviselnünk, ha Krisztus katonái kívánunk lenni. A lelki élet sohasem mentes a világ és a hús támadásaitól. Az emberi természet nem a nyugalom, hanem a harc, nem a puhaság, hanem a megpróbáltatások elhordozására teremtett. Amint a fizikai világban minden mozgás az ellenállás legyőzéseképpen jön létre, hasonlóképpen a lelki világban minden haladás csak akadályok

legyőzése árán válik lehetségessé. »Aki győz, örökségül nyer mindent; és annak Istene leszek, és az fiam lesz nekem.« (Jel. XXI. 7.)

Ennél a pontnál érti meg igazán az ember Jézus keresztjének jelentőségét, melyet a tekintély egyháza mindig a történelem központi és legfőbb tényéül hirdetett. A szenvedések és áldozatok közül, melyek oly nagy szerepet játszanak az emberi élet kialakításában, a keresztény nemzedékek számolatlan sora mindig a kereszthez érkezett el, mint e szenvedések és áldozatok jelképéhez. Ebben találták meg az imádat tárgyát, a tekintély forrását és az önmegadásra való készség előmozdítóját. Nem valami reakcionárius egyház-hívó, hanem angol unitárius volt az is, akitől ez a lírai vallomás származik:

„In the cross of Christ I glory,
Towering o'er the wrecks of time;
All the light of sacred story
Gathers round its head sublime.

(Krisztus keresztjében dicsőítetem meg, mely az idők romjai fölött tornyosúl: a szent mult minden fénye, e fenséges csúcs fölé borúl.)

Mégis, hitünk egészének Jézus életének eme egyetlen jelenete körül való összpontosítása kissé túlzás és sem a keresztel, sem Jézus küldetésének jelentőségével szemben nem méltányos. Igaz ugyan, hogy a Krisztus keresztjéről alkotott hittétel a keresztény vallást az önfeláldozásnak oly nemes formájával gazdagította, melyet a modern világnak ismét föl kell fedeznie és újra kell gyakorolnia is. Az emberi élet tényleg nem valami puha álmódzás, hanem nagyon is kockázatos foglalkozás, egy hitben való kaland; és semmiféle olyan értelmezés sem teljes, melyben az élményekből kimarad annak a csontig ható szenvedésnek az igazsága, melyet Jézus keresztje testesít meg. Nem meglepő, hogy az az ok, mely oly nagyszámban hajtotta az embereket a kereszt lábához, a félelemben gyökerezik, a megérdemelt bűnhődéstől való félelemben, melytől remegve menekül a lélek. Saját tehetetlensége tudatában, mélységes őszinteséggel csatlakozik a lélek a függőségüket beismerők vallomásához: »Nincs más menedékem, egyedül a Te keresztvedben bízom.«

Mégis, ennek a keresztnek a jelentőségét rosszul értelmezzük, ha azt egyedül a szenvedés jelképének látjuk, s ha evangéliumát csak a maga-tehetetlen lelkek élvezik. A modern élet normális menete, bármennyire tudatában legyen is bűneinek, sokkal emelkedettebb, mint ez az ügyefogyott menekvés.

Krisztus keresztje inkább jelképe a diadalnak, semmint a levetésnek, a hősiességnek, semmint a maga-tehetetlenségnek. Hatása nem a félelem, hanem a bátorság felidézésére irányul, nemcsak annak a megvallására, hogy Krisztus szenvedett értünk, hanem annak az elhatározására is, hogy az ő szenvedései »példát mutatnak azon szenvedések elviselésére is, melyek a mi osztályrészünk«. Jézus épen arra buzdítja követőit, hogy ki-ki vegye fel és hordozza a saját keresztjét. »És aki föl nem veszi az ő keresztjét és úgy nem követ engem, nem méltó én hozzám.« (Mt. X. 38.) »Ha valaki jőni akar énutánam, tagadja meg magát és vegye fel az ő keresztjét és kövessen engem.« (Mt. XVI. 24.) Amire a világnak ma szüksége van, az nem a következményektől való félelem, hanem a következményekkel szemben való felelősség-vállalás; ennek az, áldozaton keresztül elért, diadalnak, ennek az önmegismerés útján keletkezett önmegadásnak marad legfenségesebb jelképe Krisztus keresztje. »E jelben győzz« — üzenté a kereszt Konstantinnak; bár sokkal jobb lett volna a világnak, ha Konstantin ez értelmezés helyett: »...győzz ellenségeid felett«, így érti az üzenetet: »...győzz önmagad felett«. A megvert és csüggedt élet felemeli szeméit a keresztre s bátorsága újraéled, szenvedése és önfeláldozása örömmé lesz számára.

„He leads me through no darker rooms
Than he went through before“.

(Nem vezet Ő engem sötétebb helyeken, mint amilyeneken már előzőleg maga is átment.)

Ez az igazi tanítványi szellem válasza a kereszt evangéliumára.

Más szavakkal, azért talál sokszor a vallás oly kevés odaadásra követőiben, mert nem fordul elég nyomatékkal az emberben rejlő hősiesség igénybevételéhez. Ha bármilyen nyilvánvaló a mai és különösen az ifjúság köreiből uralkodó közszellemet illetően, úgy ez az, hogy az meglepő fogékonysággal viseltetik az észszerű hitformák iránt, ha azok nem válnak túlkönnyűvé a lelki nem-törődömség számára, hanem elég komolysággal bírnak megkívánni azt a felkészülést, melyet Loyola Ignác »lelki atletiká«-nak nevezett. Azok a problémák, melyekkel a ma vallásos életének számolnia kell, nem intellektuális meghódolást, hanem erkölcsi merést kívánnak. »Óvakodj a szabadelvűség három veszélyétől — mondta professzor Fosdick nemrég — a tiszteletlenség-

től, az érzékenységétől és a Jézus iránti erkölcsi hűtlenségtől, melyek közül a legnagyobb az erkölcsi hűtlenség». (Modern Use of the Bible. 1924. 206 old.). A lelki nem-törődömségnek helye lehet a tekintély egyházának védelme alatt, hol az egyén helyett elvégzi a gondolkozást maga az intézmény és ahol a hitelvek szolgál elfogadása két világot biztosíthat a hívő számára, — a hit kockázata azonban, épen, mint az élet kockázatai, megkívánják az erkölcsi hűséget. A vallást könnyűvé tenni annyi, mint rosszul értelmezni a modern ifjúság legpompásabb impulzusait. De többet kívánni a jellemről, mint amennyire ez maga is képesnek hitte magát azelőtt; legyőzni a lelki nem-törődömséget a lelki kezdeményezés tüzével; nem mellékesen és csak elvétve, hanem komolyan és állandóan foglalkozni a vallással; gyakorolni az Istennel való találkozást, mint a lelki athlétika egy fajtát; fölvenni keresztünet és hordozni azt; megtalálni önmagunkat azáltal, hogy elveszítjük önmagunkat — ez a lélek egyházának a modern világhoz intézett lázba hozó felhívása.

Marad még egy hiba, melyről meg kell emlékeznünk, mint amely könnyen kísértésbe hozza a lelki tradíciók hívét, minden igazán nagy ügy hívéhez hasonlóan. Ez a *türelmetlenség* bűne. Amikor megtaláljuk azt az élet-utat, mely a szabadság és az erő felé vezet, olyan felemelő élményben van részünk, hogy úgy érezzük, meg kell ezt osztanunk másokkal is. Nem sokára már úgy hisszük, ez az egyetlen út, melyen mindenkinek mennie kellene. Úgy tűnik föl előttünk ez az út, mint egy «one-way street», egyirányú utca, hol a theologusok és egyházi vezetők, mint valami forgalmi rendőrök, irányítják a Szent-Város felé haladó utazókat. Ilyen a dogmatikus kereszténység logikája. Ha az intellektuális megegyezés tényleg mindennél fontosabb a lélek örökkévaló léte szempontjából, úgy Kálvinnak igaza volt, amikor Servetus dogmáit eretnekségét kiirtotta, s a világi fórumok kegyességét gyakoroltak Jean d'Arc-kal, mikor megégettették. »Sokkal nagyobb vétség — mondotta Aquinoi Tamás — megrontani a hitet, mely életet ad a léleknek, mint pénzt hamisítani, mely csak az időleges (földi) életet táplálja. Ha tehát a világi fejedelmek joggal adják halálra a pénzhamisítókat és más gonosztevőket, annál inkább lehet az eretnekeket, mihelyt eretnekségükben elmarasztaltattak, nem csak kiközösíteni, hanem teljes joggal meg is ölni». (Summa theol. 2a, 2ae, Quest. XI. Art. 3.)

Ez a bűn, sajnos, nem marad el a lélektől, mikor az a megkötöttség békljóiból a lelki egyház szabadságába menekül. A felsza-

badultak türelmetlensége, a liberálisok illiberálitása, a szűkkeblősége azoknak, akik széles látókörrrel bírónak tartják magukat, nagyon is lehető és sajnos, elő is forduló tünet. A türelmetlen miszticizmus ép oly fennhéjázó, mint a türelmetlen farizeizmus. Aminek a kegyelem székebe kellene vinnie az egyént, néha ép a bosszúállók székebe segíti. A misztikus lélek, bár látományának nagyszerűsége előtt behunyhatja a szemét s elfödheti az arcát, ugyanakkor bizonyos lelki fensőbbiséget is érezhet s megvetéssel szemlélheti az értelem botorkáló útját az igazság felé. A lelki türelmetlenség, más szavakkal, a kis lelkek bűne, mikor nagy eszmékkel foglalkoznak. Ez a bűn átváltoztathatja a *lélek egyházát* egy új tekintély egyházává s elfeledtetheti vele, hogy az Új Jeruzsálemnek, a Jelenések könyve szerint, tizenkét kapuja van, a Szent Város minden oldalán három-három, hogy azok a kapuk egész nap nyitva állanak és hogy ott éjszaka nincs sohasem. A *lélek egyháznak* a tanítványa, a tekintély egyházához hasonlóan, megfélemlíthetik arról, hogy a negyedik evangélium szerint Jézus így szólt: »Én vagyok az ajtó» — ugyanakkor azonban hozzátette — »ha valaki én rajtam megy be, megtartatik és bejár és kijár majd és legelőt talál». (Ján. X. 9.). Azaz: az ajtó kétfelé nyílik. Belül van a nyáj, de kívül a legelő; és a juhok nemcsak a nyugalmat és a biztonságot élvezhetik *belül az ajtón*, hanem a halmok szabadságát és legelőjét is odakint.

A lelki türelmetlenséget, tehát, nem közönyösséggel, vagy semlegességgel kell ellensúlyozni, hanem a hit titokzatosságának és fenségességének egyre növekvő érzésével, mely a legkülönbözőbb temperamentumokat és hagyományokat tudja egyesíteni a lélek mindent átfogó közösségében. »A kereszténység igazi egysége — mondotta Phillips Brooks — nem a szervezet, vagy a dogma azonosságában keresendő. Mindkét módról álmodoztak már, de mindkettő megbukott. Hanem az egy közös Úrhoz való lelki nekiszentelődés egységében.» (Tolerance. 55 old.). Minél biztosabbá lesz valaki afelel, hogy rátalált egy útra, annál bizonyosabbá kell lenni az iránt is, hogy vannak más utak is — nem oly közvetlenek talán, hite szerint — de mégis mind a Szent Város tizenkét nyitott kapujának egyikéhez vezetnek. Az egyetemesség nem a hitben való egységesség, hanem a nekiszentelődés eredménye. A *lélek egyházának* legvégzetesebb bűne a lelki gög. Egyetlen ellenszere, hogy megvalósítsuk Pál apostol reménységét és szolgáljunk az Urnak »teljes aláztatossággal». (Csel. XX. 19.).